

METEOROLÓGIAI TÉMAKÖRÖK A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM ERDŐMÉRNÖKI KARÁN

Drüszler Áron

Nyugat-magyarországi Egyetem, Erdőmérnöki Kar, 9400 Sopron, Ady Endre u. 5.
e-mail: a.druszler@emk.nyme.hu

A meteorológia oktatás története a Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Karán

A Nyugat-magyarországi Egyetem 10 karral rendelkező, soproni székhellyel működő állami egyetem, amely Sopron mellett, Szombathelyen, Győrben, Mosonmagyaróváron, illetve Székesfehérváron is működtet karokat. Az Erdőmérnöki Kar jogelődjét, a Bányásztisztképző Iskolát még III. Károly alapította 1735-ben Selmecebányán, amelyet később (1762-ben) Mária Terézia emelt Akadémiai rangra. Magát az Erdészeti Tanintézetet 1808-ban hozták létre. Az első világháború után, 1919-ben az akkor már Állami Bányászati és Erdészeti Főiskola névre hallgató intézményt „ideiglenesen” Sopronba helyezték át, majd 1932-ben (akkor még a Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem részeként) egyetemmé minősítették.

Mivel a légkör az erdők termőhelyének egyik fontos tényezője, ezért hamar felismerték, hogy az erdész szakembernek a légkör sajátosságaira, s a benne végbemenő folyamatokra nézve alapos, valamint tudományosan alátámasztott ismeretekkel kell rendelkeznie. Ennek köszönhető, hogy már a XIX. század első felében elkezdődött a meteorológia önálló tárgyként való oktatása az erdészek számára (Erdészeti klímatan néven). Az oktatás során az egyes légköri jelenségek, hőmérséklet, napfény, elektromosság és a magnetizmus, csapadék és szél ismertetésére került sor, de már ekkor a tananyag része volt a „különböző jellegű klímák” ismertetése és a növények klimatikus igénye is (*Lesenyey, 1959*).

Az éghajlattant (erdészeti meteorológiát) később is mindig a növények termőhelyigényével összefüggésben oktatták, így amikor 1947-ben létrejött a Karon a Termőhelyismerettani Tanszék, akkor az éghajlattant is ennek a tanszéknek az gondozásába került. Mivel az erdőt a korszerű erdőgazdálkodás és fatermesztés is, mint az élő és élettelen tényezők komplex összhatásának eredményét kezeli, ezért a helyes szemlélet kialakítása érdekében mind a mai napig elengedhetetlen, hogy a felsőfokú erdész szakember az erdőkre ható fontosabb környezeti tényezőket (köztük az éghajlatot) alaposan megismerje.

Marton András vezetésével az 1960-as években kezdődtek meg egyetemen a mezoklíma és mikroklima kutatások, amelyek később a tananyagba is beépültek. 1980-as években szintén a tananyag részévé vált a növényfejlődés és az időjárási elemek közötti összefüggések vizsgálata, valamint a klíma jellemzésére használható módszerek bemutatása is (pl. klímajellemzésre alkalmas fafajok ismertetése) (*Varga, 2006*).

1993-ban jelentős változásokat hozott, hogy az Erdőmérnöki Karon megkezdődött a környezetmérnök és vadgazdamérnök képzés is. A meteorológia ismeretanyaga innentől már a környezetvédelemmel kapcsolatos speciális ismereteket is tartalmazta. Vig Péter gondozásában ekkor hozták létre a környezetmérnök hallgatók számára a levegőtisztaságvédelem című tárgyat is, amelynek elsődleges feladata a levegőbe jutó szennyező anyagok forrásainak, transzportfolyamatainak, illetve azok koncentráció mérési módszereinek megismertetése volt. Külön fejezet foglalkozott a szennyező anyagok művi környezetre, illetve a növényzetre gyakorolt hatásaival, valamint az erdők légtisztító szerepével is.

A meteorológia oktatása napjainkban

Mára az Erdőmérnöki Kar oktatási palettája tovább bővült: jelenleg az erdőmérnök, környezetmérnök, vadgazdamérnök szak mellett környezettudós és természetvédelmi-mérnök képzés is folyik. A meteorológiához kötődő ismeretanyagok oktatását ezeken a szakokon ma a Környezet- és Földtudományi Intézet végzi, a tantárgyi programok vázának kidolgozása Vig Péter nevéhez fűződik. A meteorológiai ismereteket átadó tárgyakat, a hozzájuk tartozó szakokat, óraszámokat, illetve a jelenlegi oktatókat az *1. táblázat* tartalmazza.

1. táblázat: Meteorológiai ismereteket tartalmazó tantárgyak listája a Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Karán (2012, nappali képzés). EMO: Erdőmérnök osztatlan, KT: Környezettan, Környezettudós, KM: Környezetmérnök, TM: Természetvédelmi mérnök, VM: Vadgazda Mérnök; * a klimatológia rész csak a szemeszter feléig tart.

Tárgy neve	Szak	Óraszám	Oktató
Éghajlat	EMO, KT Bsc, KM Bsc	2+1	Drüszler Áron
Klimatológiai módszerek	EMO, KT Msc	2+1	Drüszler Áron
Levegőtisztaság-védelem	KM Bsc, KT Bsc	2+0	Gálos Borbála, Drüszler Áron
Termőhelyismeret-tan (klim. rész*)	TM Bsc, VM Bsc	3+2	Bidló András, Drüszler Áron

A meteorológiai ismereteket tartalmazó tantárgyak rövid ismertetése

Az alábbiakban sorra vesszük az *1. táblázat*ban felsorolt tantárgyak célkitűzését, valamint röviden ismertetjük azok tantárgyi programját is.

Éghajlat

A légkör általános tulajdonságainak, a légkörben lejátszódó folyamatoknak, a légköri jelenségek és az erdő belső mikroklímájának valamint az antropogén meteorológiai hatásoknak megismertetése a hallgatókkal. Az atmoszférában felfedezhető összefüggések megvilágítása által célunk, a hallgató komplex ökológiai szemléletének kialakulását elősegíteni. Célunk még olyan klimatológiai alapokat nyújtani, amelyekre későbbi tanulmányait tudja építeni a hallgató.

A tárgy tematikája:

Előadás:

- A légkör összetétele, szerkezete;
- Meteorológiai alapjelenségek (sugárzás, sugárzási egyenleg, a felszín hőháztartása, evapotranszpiráció, felhőképződés és -osztályozás, a csapadék; a légnyomás és a szél);
- A légtömegek és időjárási frontok;

- Az időjárás szélsőségeinek hatása az élőlényekre;
- Éghajlat-osztályozás, a Föld éghajlati képe;
- Magyarország éghajlata;
- Erdészeti klímaosztályozás;
- Az erdő mikroklímája;
- A klímaváltozás, klímaingadozás.

Gyakorlat: Meteorológiai mérési módszerek és eszközök, alapvető adatkezelési módszerek.

Klimatológiai módszerek

Az általános meteorológiai, (éghajlattan) ismeretekre alapozva a tárgy oktatásának célja olyan ismeretek közlése, amelyek segítségével a hallgató megnyugtató biztonsággal átlátja a klimatikus rendszer működését, mind globális, mind térségi, mind pedig lokális léptékben. Ezzel olyan tudás birtokába juthat, amely a fafajpolitika, térségfejlesztés, tájrehabilitáció, élőhelyfejlesztés- és fenntartás számára nélkülözhetetlen.

Előadás:

- A klimatológia-fogalom keletkezése és a jelen értelmezése, a klimatikus rendszer elemeinek áttekintő tanulmányozása;
- Az éghajlati elemek tér- időbeli változásainak bemutatása;
- A hőháztartási és vízháztartási tényezők változatosságának feltárása, okainak megvilágítása, a kétféle mérleg összefüggéseinek, az energia- és víz globális transzport folyamatainak ismertetése;
- A szoláris, a leíró és a genetikus éghajlat-osztályozási rendszerek részletes ismertetésére;
- A Föld éghajlati képe;
- Paleoklimatológiai áttekintés bolygónk éghajlatáról;
- A földi klimatikus rendszer változásainak természetes és antropogén okai;
- Terepklimatológia (orográfiai helyzet, lejtőklíma stb.);
- A városok klimatikus sajátosságainak megismerése, a kedvezőtlen jelenségek kiküszöbölésének, mérséklésének lehetőségei;
- Mikroklimatológiai ismeretek (különböző felszín-típusok sugárzás-, hő- és vízháztartásának sajátosságai).

Gyakorlat: A különböző klímajellemző módszerek ismertetése, egy kiválasztott térségre irányuló alkalmazása, mikroklimatikus folyamatok megismerése, jellemzőinek ábrázolása kapott adatok alapján.

Levegőtisztaság-védelem

A környezetmérnök, környezettanós hallgatók az általános meteorológiai ismereteikre alapozva megismerhetik a levegőbe jutó fontosabb szennyezőanyagok forrásait, nyelőit, a légkörben eltöltött tartózkodási idejüket, a levegőben lejátszódó transzport-folyamatokat és koncentráció-változásokat. Összefoglaló áttekintést ad a levegő szennyezettségi állapotának mérési módszereiről, az immisszió csökkentésének lehetőségeiről. Nagyobb hangsúlyt fektet a légszennyezőanyagok élőlényekre és művi környezetünkre gyakorolt hatásainak megismertetésére, különös figyelmet szentelve az erdők légszennyezéstől elszenvedett károsodásaira, valamint a levegő tisztításában betöltött szerepére. Ezáltal az ember környezetével szemben elvárt felelősségének kialakítását kívánjuk elérni, valamint, hogy

hallgatóink képessé váljanak a levegőgazdálkodás legkedvezőbb módszereinek felelős kiválasztására.

A tárgy tematikája:

Előadás:

- Az ember szerepe a levegőkörnyezet alakításában; A levegő védelmét tárgyaló fontosabb konferenciák;
- A légkör szerkezete, tulajdonságai, természetes összetétele; a planetáris határréteg;
- A légkör kialakulása, a légköri nyomanyagok forrásai és nyelői;
- A légköri aeroszol, a klimatikus rendszerben betöltött szerepe (természetes és antropogén klímaalakító tényezőként);
- A sztratoszférikus és troposzférikus ózon, koncentrációváltozásai és annak okai;
- A nitrogén-, kén-, és szénvegyületek körforgalma, e vegyületek szerepe az éghajlat alakításában, illetve az éghajlatváltozás hatása e vegyületek körforgására;
- A levegőtisztaság, szennyezettség fogalma. Immisszió, emisszió, transzmisszió; Légszennyező anyagok csoportosítása, főbb források; Légszennyezési határértékek;
- A levegőtisztaság vizsgálati módszerei; A legfontosabb műszeres mérési módszerek; A levegőtisztaság minősítése;
- A légszennyező anyagok növényzetre gyakorolt hatása, alkalmazkodóképesség és az ezeket meghatározó tulajdonságok; A védekezés és a kezelés lehetőségei;
- A légszennyező anyagok emberi egészségre és művi környezetre gyakorolt hatása; A védekezés és a kezelés lehetőségei;
- Magyarország és az EU levegőtisztasági állapota; Főbb emisszióforrások, emissziótendenciák a XX. században; A XXI. századi üvegházgáz kibocsátási forgatókönyvek; Globális felmelegedés: érvek és ellenérvek;
- Az emisszió csökkentésének módszerei (ipari lehetőségek, politikai intézkedések); A növényzet légtisztító szerepe.

Termőhelyismeret-tan

A tantárgy alapvető célja, hogy a légkör általános tulajdonságaival, a légkörben lejátszódó folyamatokkal, a légköri jelenségekkel és az erdő belső mikroklímájával valamint az antropogén meteorológiai hatásokkal, a legfontosabb talajképző folyamatokkal, a talajok kialakulását meghatározó környezeti tényezőkkel, a talajok fizikai és kémiai sajátágaival, valamint a talajok osztályozásának alapjaival megismerkedjenek a hallgatók. Az atmoszférában és a talajbéli folyamatokban felfedezhető összefüggések megvilágítása által kiemelt cél, hogy a hallgatók komplexen tudják értékelni a termőhelyi tényezőket.

A tárgy tematikája:

Előadás:

- A légkör összetétele, szerkezete;
- Meteorológiai alapjelenségek (sugárzás, sugárzási egyenleg, a felszín hőháztartása, evapotranszspiráció, felhőképződés és –osztályozás, a csapadék, a légnyomás és a szél);
- A klimatikus rendszer;
- A légtömegek és időjárási frontok;
- Az időjárás szélsőségeinek hatása az élőlényekre;
- Magyarország éghajlata, éghajlatosztályozások;
- A klímaváltozás összefüggései;

- Talaj fogalma, talajképző tényezők;
- A talaj szerves anyagai és élővilága;
- Talajok kémiai tulajdonsága, talajkolloidok;
- Talajok fizikai tulajdonságai;
- Talajok osztályozásának alapelvei, talajok osztályozása.

Gyakorlat: Meteorológiai mérési módszerek és eszközök, alapvető adatkezelési módszerek. Laboratóriumi talajvizsgálatok bemutatása, az eredmények értékelésének gyakorlása. Terepi talajszelvény leírások és termőhelyfeltárás.

Meteorológiához kapcsolódó fontosabb kutatási területek az Erdőmérnöki Karon

Az Erdőmérnöki Karon a meteorológiával összefüggő kutatások középpontja a Környezet- és Földtudományi Intézet (KFI), s azon belül is elsősorban a Mátyás Csaba akadémikus által koordinált projektek keretein belül folynak az éghajlatváltozás hatásainak elemzésével és azok mérséklésével foglalkozó kutatások. E vizsgálatok közös kiindulópontja, hogy a klímaváltozás következtében a szárazsági erdőhatáron a fafajok elterjedésének (és a termesztésének) limitáló faktora a szélsőséges időjárási körülmények lesznek. A mérsékeltövi ökoszisztémák elterjedési területét, növekedését, produkcióját és egészségi állapotát elsősorban a nyári aszályosság erősödése érintheti.

Az Intézetben zajló kutatások tehát egyrészt azt kívánják feltérképezni, hogy az egyes fafajok milyen klímatolerenciával rendelkeznek, és ennek következtében miként változhat majd a jövőbeni elterjedésük és produkciójuk, másrészt pedig arra keresik a választ, hogy a felszínborításban a már múltban megfigyelt változások, illetve a jövőben várható tendenciák miként hathatnak vissza a regionális éghajlat alakulására, illetve a meteorológiai, hidrológiai folyamatokra. A folyamatok összetettsége megkívánja a mérések és megfigyelések mellett, a vizsgált jelenségek modellezését is.

A közelmúltban lezárt (meteorológiával kapcsolatos) kutatási projektek a KFI-ben:

- Éghajlati bizonytalanság és a hazai erdőtakaró fenyegetettsége (NKFP 3/B0012/2002; 2003–2007);
- Klimatikus változások hatása a bükkös állományok biológiai stabilitására (GVOP – 3.2.1 - 2004 – 04 – 0327/3.0; 2004–2009);
- Stratégiák és technológiák az erdei ökoszisztémák és az erdőgazdálkodás klímaváltozáshoz alkalmazkodásának javítására (NKFP 6-0047/2005, 2006–2010);
- Erdő- és mezőgazdálkodás, valamint a megújuló energiaforrás technológiák és a klímaváltozás (TÁMOP 4.2.2-08/1-2008-0020, 2009–2011)

A KFI mára jelentős múlttal rendelkezik az erdei mikroklíma mérés területén, hiszen több mikrometeorológiai mérőpontot is üzemeltet az ország területén (pl. Sopron, ill. Fiad). Ezek a helyeken elsősorban a kiválasztott erdőállományok hő- és vízháztartását vizsgáljuk az egészségi állapottal összefüggésben. A felállított mérőtornyokon az állomány különböző szintjeiben folyamatosan végzünk hőmérséklet, páratartalom, szélsebesség méréseket, nyomon követjük a sugárzásviszonyok alakulását a különböző hullámhosszúságú tartományokon (rövidhullám, hosszúhullám, PAR), s emellett a csapadék és talajnedvesség mérésével is foglalkozunk.

Az infrastrukturális háttér karbantartásának és fejlesztésének lehetőségét mindig az aktuális elnyert projektek teremtik meg, a közbeszerzési eljárások lezárása után (remélhetőleg már az idén) rendelkezni fogunk eddy-kovariancia mérésekhez szükséges műszerekkel, valamint hőkamerával is. Ezekről az új műszerekről az reméljük, hogy használatuk révén még pontosabb képet kaphatunk az erdők hő- és vízháztartásáról a változó klimatikus körülmények között.

A síkvidéki erdők vízháztartásra (talajvíz-készletekre) gyakorolt hatásainak tisztázásával a KFI-ben külön vizsgálat foglalkozott. *Móricz et al.* (2011) nyírségi mérési és modellezési eredményeikre alapozva megállapították, hogy egy síkvidéki talajvíz-függő tölgyes evapotranszspirációja közel 30%-kal volt nagyobb a közeli parlagterületen számított értéknél. Kiszámították, hogy a talajvízfogyasztás aránya a transzspirációhoz képest különösen a száraz periódusokban magas. Ezek az eredmények elsősorban az alföldi erdősítések hidrológiai hatásainak megismeréséhez járultak hozzá.

Mivel a XXI. századra vonatkozó éghajlati modellbecslések alapján az erdők klimatikus feltételeinek gyors változása várható, ezért éghajlati, valamint egészségügyi kitermelési adatokra alapozva Intézetünkben vizsgálatok folytak a bükk várható hazai elterjedése és a klímaváltozás összefüggéseinek feltárására is. Megállapításra került, hogy az alsó (szárazsági) erdőhatár közelében található bükkösökben már 4 egymást követő száraz év is elegendő tömeges mortalitás kialakulásához (*Rasztovits et al.*, 2012). Az Intézetben hasonló kutatások folynak a tölgyre vonatkozóan is, amelyekben már figyelembe kívánjuk venni a regionális éghajlati modell-előrejelzésekben rejlő bizonytalanságokat is.

Együttműködésben a hamburgi Max Planck Intézettel *Gálos et al.* (2011, 2012) a REMO regionális klímamodell segítségével vizsgálták az erdő–klíma kölcsönhatást a XXI. századra vonatkozóan hazai, illetve európai léptékben is. Megállapítása szerint az erdősítés az evapotranszspiráció kismértékű növekedését, valamint a felszín közeli hőmérséklet csekély mértékű csökkenését okozhatja, míg az erdőterületek esetleges csökkenése ellentétes hatást fejthetne ki. Azonban nem csak a jövőre feltételezett, hanem a múltban valóságosan megtörtént hazai felszínborítás-változások meteorológiai hatásaira vonatkozóan is születtek eredmények (*Drüszler et al.*, 2011a, 2011b). Ezek révén kiderült, hogy a XX. századi átalakulások elsősorban a városok közelében okoztak (akár 1 °C-ot meghaladó) hőmérséklet-emelkedést. Az Országos Meteorológiai Szolgálattal együttműködésben végzett vizsgálatok kimutatták, hogy a lezajlott felszínborítás-változások bizonyos időjárási helyzetekben hatással lehetnek akár a konvektív csapadék területi eloszlására is.

Új kutatási irány az Intézetben az egyes fafajok szárazságtűrő képességének vizsgálata mesterséges aszály előidézésével (vízviasztartás talajtakarás segítségével). A kísérletek során a mintaterületek helyszínén intenzív terepi méréseket kívánunk végezni: az alap meteorológiai állapotjelzők (mint pl.: hőmérséklet, relatív nedvesség, szél, csapadék, sugárzás) mellett, részletes térbeli felbontású talajnedvesség és talajhőmérséklet mérések is rendelkezésre állnak majd. A kiválasztott fákon folyamatos nedvaramlás, illetve törzskerület mérés is lesz, így várakozásaink szerint sikerül pontosabban feltárni az egyes fafajok évi növedéke és az időjárási feltételek (főként aszályok) közötti összefüggéseket, valamint a fafajok klímateroleranciáját.

Hivatkozások

Drüszler, Á., Vig, P., Csirmaz, K., 2011a: Impacts of Hungarian Land Cover Changes on the Regional Climate during the 20th Century. XXVth Conference of the Danubian Countries, Budapest, Hungary, 16–17 June 2011.

- Drüszler, Á., Vig, P., Csirmaz, K.*, 2011b: Effects of Historical Land Cover Changes on the Precipitation Distribution in Hungary. *Riscuri Si Catastrofe (Risks and Disasters)*, ISSN: 15845273; I/2011: 99–112.
- Gálos, B., Jacob, D.* 2012: Regional-scale assessment of the climatic role of forests under future climate conditions. In: Liu G. (szerk.) *Greenhouse Gases - Emission, Measurement and Management* Rijeka: InTech, 2012. 295–314, ISBN:979-953-307-224-0
- Gálos, B., Jacob, D., Mátyás, Cs.*, 2011: Effects of simulated forest cover change on projected climate change - a case study of Hungary. *Acta Silvatica et Lignaria Hungarica* 7: 49–62.
- Lesenyei, F.*, 1959: A Selmecebányai Erdészeti Tanintézet története (1808-1846). *Erdészettudományi Közlemények* 1958. 2. sz. melléklete
- Móricz, N., Mátyás, Cs., Berki, I., Rasztoivits, E., Vekerdy, Z., Gribovszki Z.*, 2012: Comparative Water Balance Study of Forest and Fallow Plots. *Journal of Biogeosciences and Forestry* (megjelenés alatt)
- Rasztoivits, E., Móricz, N., Berki, I., Pötzelsberger, E., Mátyás Cs.*, 2012: Evaluating the performance of stochastic distribution models for European beech at low-elevation xeric limits. *Időjárás* 116: (3) p. (megjelenés alatt)
- Varga, Zs.*, 2007: A Termőhelyismerettani Tanszék története. NYME FMK, Szakdolgozat